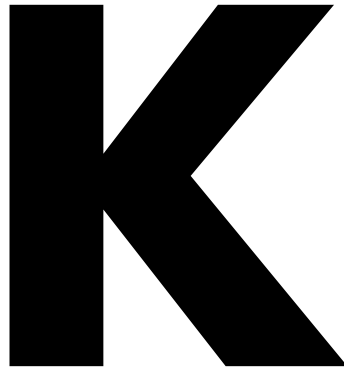
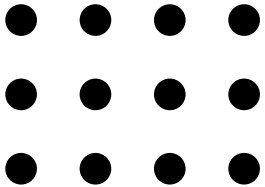

KARHUN JÄLJILLÄ KUUSAMOSSA

Jonna Kalliomäki

aksi kirkasta tähtikuviota erottuu taivaalta, Iso Karhu (Ursa Major) ja Pieni Karhu (Ursa Minor). Jo antiikin historian kirjoituksissa pohjoista kuvattiin alueena, joka sijaitsee Ison Karhun tähtistön alla. Taivaan karhujen alla olimme karhukansaa. (Pentikäinen, 2005; Järvinen, 2000.) Karhuun liittyvät myytit ja rituaalit kuuluivat elämään, eikä karhun nimeä tullut koskaan mainita, sillä karhu oli pyhä. Eläintieteen dosentti Antero Järvisen (2000) mukaan eläimillä ja luonnolla on merkittävä kulttuurirooli ihmisten henkisen kehityksen suhteen. Olemme vuositu-

hansien aikana tarkkailleet luontoa ja sen kierto-kulkua. Taivaankappaleet, kasvit ja eläimet ovat olleet oppainamme ja johdattaneet meidät pyyntipaikoille ja runsaille kala-apajille. (Järvinen, 2000.) Suhteemme luontoon ja aikaan on kuitenkin muuttunut. Ympäristöpolitiikan professori Yrjö Haila (2004) toteaa, että luonnon kulttuuriset merkitykset ovat nähtävillä monenlaisissa tahoissa, mutta silti erottelemme luonnon ja luonnottoman, kuten luonnon ja kulttuurin toisistaan.

Suomi tunnetaan omaleimaisesta kulttuuristaan, jonka erityispiirteet jakaantuvat myös alueittain. Paikalle ominaiset, kulttuuriset erityispiirteet ovat yksi matkailun vetovoimatekijöistä. Kasvun potentiaali nähdään matkailun ja luovien alojen rajapinnassa, jolloin myös alueen elinvoimaisuus lisääntyy uusien kulttuurimatkailijoiden myötä.

Kuva 1. Valmiit puukiekot vietiin Suomen suosituimman vaellusreitit, Karhunkierroksen tuli- ja taukopaikoille. Kuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Kuva 2. Työpajassa osallistujat pääsivät suunnittelemaan puukiekkoihin tervehdyksiä. Tekijä Jussi Tervo. Kuva: Osku Tuominen, 2018.

(Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018.) Synergisen suhteen aikaansaamiseksi rajapintoja leikkaavaa toimintamalli löytyy soveltavasta taiteesta. Kuvataidekasvatuksen professorin Timo Jokelan (2013) mukaan pohjoisen Suomen näkökulmasta tärkeimmät soveltavan kuvataiteen alat ovat paikkasidonnainen julkinen taide, yhteisötaidetyöpajat ja taideopetuksen ja soveltavan taiteen välinen tila. Paikkasidonnaisen taiteen tapaan, soveltavassa taiteessa taiteilijan tulee tuntea ympäristö missä hän toimii. Paikkasidonnaisessa soveltavassa taiteessa on tärkeää toimia paikasta käsin, kunnioittaen paikan henkeä ja historiaa. Taiteilijan tunnistettua nämä voidaan lähteä kehittämään ja vahvistamaan aihetta ja aluetta soveltavan taiteen kautta.

PAIKANTUTKIMUKSEN KEINAIN KARHUN JÄLJILLE

Tutkimusprojektini Lapin yliopiston soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelmassa, Kuusamossa liittyi kulttuuriperintöön ja paikalliseen symboliin, Kuusamon tunnuseläimeen karhuun. Tutkimustehtävänäni oli tuoda karhun merkitykset esille Kuusamossa taiteen keinoin, yhteistyössä alueen asukkaiden ja toimijoiden kanssa, tarkoituksena vahvistaa alueen paikallsidentiteettiä. Huhmarniemen ja Jokelan (2018) mukaan, kun lähdetään kehittämään soveltavan taiteen avulla jo olemassa olevaa paikkaa, voi taiteen avulla vahvistaa paikkakunnan imagoa ja tukea matkailumarkkinointia. Paikka ja paikannimet kätkevät taakseen tarinoita ja historiaa. Soveltavan taiteen avulla voidaan nämä tarinat tuoda näkyväksi eri taiteen muotoja hyödyntäen. Yhteistyö vaatii taiteilijalta uusia toimintatapoja ja oman taiteilijaroolin soveltamista. Perinteisesti taiteilija on nähty teosten toteuttajana, kun soveltavissa, paikkasidonnaisissa taiteen hankkeissa taiteilijan rooli on pikemminkin olla konsulttina. Konsulttina taiteilija tekee yhteistyötä esimerkiksi matkailuyrittäjien kanssa, toimien asiantuntijana, koordinoiden ja kuraatoiden. (Huhmarniemi & Jokela, 2019.) Soveltavasta taiteesta puhuttaessa voidaankin ajatella, että kaikki on sovellettavissa palvelemaan tarkoitusta; oma rooli ja osaaminen, taiteen menetelmät ja lähtökohdat.

Lähtiessäni pohtimaan taidetta luonnon kautta asetan myös ympäristön kautta toiminnalleni rajat. Näiden rajojen sisällä mahdollisuuksia soveltaa kuvataidetta on kuitenkin monia. Luonto ei ole vain pelkkä maisema, se on myös erillisiä elementtejä kuten lunta, jää, revontulia, retkeilyä, virkistystä, sieniä, marjoja, äänimaisemia, vuodenaikoja, ilmavirtauksia, tuoksuja, tarinoita ja eläimiä. Luonto voi olla myös rakennettu ympäristö, kuten puistot ja reitit. Kaikki nämä luonnon elementit, myös ne immate-

riaaliset, ovat hyödynnettävissä osana ympäristötaidetta, jota soveltava kuvataide tar-koituksen mukaisesti myös rajaa. Puhutaan paikkasidonnaisesta soveltavasta taiteesta, joka vastaa tietyn paikan tunnistettuun tarpeeseen (Jokela, 2013). Voidaan puhua myös kulttuurillisista ekosysteemipalveluista. Lucy Lippardin (1997) mukaan jokainen maise-ma on hermeettinen kertomus, joka koostuu mytologiasta, historiasta ja ideologiasta. Karhutarinasto voidaan nähdä yhtenä tällaisena kulttuurillisena ekosysteemipalveluna, osana luontoa ja meidän kulttuuriperintöä.

Luontosuhteemme muuttuu koko ajan. Emeritusprofessori Anto Leikola (1997) tote-aa, että kristinuskon myötä 1700-luvulla luonnon myyttinen merkitys alkoi kadota. Met-sät ja suot raivattiin, eläimet nähtiin moraalisisina pahoina ja kunnioitus karhua kohtaan lakkasi. Näin ei ole kuitenkaan aina ollut. Leikolan rinnastaa meidät, suomalaiset, sha-maanien perillisiksi ja näin ollen muinaisuskomme muistuttaa muiden pohjoisten kan-sojen uskomuksia. (Leikola, 1997.) Tutkimuksessani tarkastelin tämänhetkistä suhdet-tamme karhuun. Millaisia luontokuvia piirtyy *Metsän Ukosta*, karhusta tänä päivänä ja millä tavoin taide avaa karhuun liittyvät kulttuurilliset merkitykset? Mikä merkityksissä korostuu ja voidaan jotain tuoda näkyväksi soveltavan taiteen ja luontokuvan avulla?

Merkitykset sitoutuvat vahvasti paikkaan. Paikan eri ulottuvuuksia voidaan kartoit-taa monella eri tavalla. Omassa tutkimuksessa olen ottanut avuksi paikan tutkimuksen menetelmät. Paikantuntemuksen avulla taiteilijan ja tutkijan ymmärrys paikan luon-teesta laajenee ja toiminta kiinnittyy paikkaan. Pelkän välillisen kokemuksen lisäksi paikkaa on hyvä tarkastella paikantutkimuksen keinoin. Lähtökohtana paikantutki-muksessa on ottaa toimintaa suunniteltaessa huomioon objektiivisen, subjektiivisen, tekstuaalisen ja sosiokulttuurisen paikan kokemisen mallit. Näiden kautta syvennetään kokemusta siitä, minkälainen mielikuva meillä paikasta oli alkujaan. Nämä mielikuvat syntyvät usein kulttuurituotteiden tai median kautta. (Jokela, Hiltunen, Huhmarniemi & Valkonen, 2005.)

Omassa tutkimuksen kartoituksessa erityisen tärkeää toiminnalleni oli saada selvil-le neljä asiaa. Ensimmäinen asia oli kartoittaa alueen toimijat, jotka halusin projektis-sani osallistaa ja joiden kanssa yhteistyössä lähtisimme viemään kulttuurista ”tuotetta”, karhun tarinaa Kuusamossa eteenpäin. Toisena tavoitteena oli kartoittaa lopullisten teosten esityspaikat. Paikat, jotka tukevat teosta ja jotka tavoittavat niin paikalliset kuin matkailijatkin. Kolmantena tavoitteena oli saada selville millä välineillä ja keinoilla tarinaa lähdetään kehittämään eteenpäin. Viimeisenä kartoituksen kohteena oli kar-hun merkitys Kuusamossa. Karhun esiintyminen paikannimissä, ihmisten tarinoissa, vanhoissa ja uusissa lehtijutuissa, tuotteissa, kuvina ja patsaina kaupunkiympäristössä

Kuva 3. Kuusamon Karhustoorit -kappaleen äänitys. Kuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Kuva 4. Kappaleen musiikkivideon kuvaukset. Kuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

vahvistivat objektiivisen paikan kartoituksen luoman mielikuvan todeksi. Paikan tutkimuksen myötä Kuusamo ei ollut vain kaupunki pohjoisessa Itä-Suomessa, vaan sosioviisuaalisen kulttuurin merkitykset loivat paikalla identiteetin ja projektille sitä eteenpäin liikuttavan alustan.

KUUSAMO BEAR STORIES: KOLME TAPAA SOVELTAA TAIDETTA

Lähestyessäni karhuaihetta tavoitteenani oli, että karhun kautta yhteisöllisyys ja paikan merkitykset korostuisivat. Päämääränä ei ollut niinkään taideteoksen luominen vaan taiteen tuominen osaksi ihmisten elämää ja arkea, kuten soveltavalle kuvataiteelle on tyypillistä (Jokela 2013). Yhtenä lähtökohtana oli tuoda paikalliset tekijät ja osaaminen näkyvämmäksi. Suurelle osalle laadullista tutkimusta myös osallisuus ja kenttätyö ovat tutkimuksessa keskeisessä roolissa (Eskola & Suoranta, 2001). Halusin, että paikalliset pääsisivät vaikuttamaan omaan asuinympäristöönsä annetun teeman ja yhdessä tekemisen kautta. Syntyi *Kuusamo Bear Stories*, kolmen toiminnan kokonaisuus; *Yhteinen Taival* -osallistava taidetyöpaja, *Karhun jälki* -yhteisnäyttely ja *Kuusamon Karhustoorit* -musiikkituotanto.

Kaikille avoimessa *Yhteinen Taival* -työpajassa osallistujat pääsivät suunnittelemaan puukiekkoihin tervehdyksiä Karhunkierroksen kulkijoille. Esityspaikka valikoitui suurilta

osin paikan nimen kautta, *Karhunkierros*, jolloin paikannimi luo mielikuvan ja vahvistaa paikan symbolista merkitystä, karhua (Forss 2007, s.103). Oulangan kansallispuistossa sijaitseva 82 km pitkä *Karhunkierros* on myös yksi Suomen suosituimmista vaellusreiteistä. Tapahtumaa voidaan pitää esimerkkinä yhteistyöstä, jossa soveltava taide kehittää ja tukee alueen matkailua vahvistaen kulttuurillista identiteettiä (Jokela, 2013).

Toinen yhteisöllinen tapahtuma oli karhuteemainen näyttely nimeltä *Karhun jälki*, joka järjestettiin 7.8.–6.9.2018 Kuusamossa Hannu Hautala luontokuvakeskuksessa. Näyttelyhaku kohdistui ensisijaisesti kaikille Kuusamon seudulla asuville tai siellä syntyneille kuvataiteilijoille, luontokuvaajille ja ITE-taiteilijoille. Koin, että paikkakuntalaisina heidän suhteensa paikkaan ja karhuun palvelisi kehittämistutkimustani parhaiten ja he alueen asukkaina olisivat niitä, jotka vahvistaisivat omalla tekemisellään alueen imagoa. Valitsin näyttelyyn teoksia 25 taiteilijalta. Ennen näyttelyä sain teoksia vielä Taiteilijaseura Koillisen kunniajäseneltä. Hänen töissään karhun jälki näkyi selvästi, taiteilija oli nimittäin itse *Juuso-karhu*. Yhteensä töitä näyttelyssä oli esillä 32 kappaletta.

Viimeisenä osallistavana kokonaisuutena syntyi *Kuusamon Karhustoorit* -musiikkikappale ja -video. Karhuvirsiä laulettiin ennen metsälle lähtöä, metsästyksen aikana ja sen jälkeen. Rituaalien toivottiin miellyttävän karhua ja tuovan metsästysonnea ja suoje-

Kuva 5. Karhun jälki -näyttely Hannu Hautala luontokuvakeskuksessa. Kuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

lusta. Karhun ajateltiin ymmärtävän ihmisten kieltä ja laulut sisälsivätkin monta metsän kuninkaalle annettua myönteistä lempinimeä. (Piludu 2019; Rautalahti 2019.) Musiikin yhteisöllinen voima ja sen sitouttaminen paikkaan oli kiinnostava ajatus.

Lähtökohtana *Kuusamo Bear Stories* -kokonaisuudelle oli alueen kehittäminen karhutematiikan pohjalta taideperustaisen toiminnan avulla. Taide on oiva väline tarinan-kerrontaan. Soveltavassa taiteessa toiminnan tavoitteet ja toimintaa osallistuvat yhteisöt ja muut toimijat määrittävät millaista taiteellista toimintaa yhteistyössä syntyy ja millaisia ilmaisukeinoja käytetään (Huhmarniemi, 2018).

LOPUKSI

Kuusamo Bear Stories toimii esimerkkinä siitä, millaisia toimintamalleja soveltavassa taiteessa voidaan käyttää. Projekti toimi myös pilottina siitä, millaisia toimintamalleja voidaan hyödyntää, kun halutaan lisätä alueen elinvoimaisuutta ja paikan identiteettiä. Samalla vahvistetaan luontosuhdetta ja tuodaan kulttuuriperintö näkyväksi, jolloin elinehtomme kannalta tärkein eli luonto ja sen tuottamat ekosysteempipalvelut tuodaan osaksi tietoisuutta.

Tutkimus osoitti, että soveltavan taiteen avulla voidaan tuoda alueelle merkittävät asiat näkyväksi ja kuulluksi erilaisten yhteisötaiteen keinoin. Jotta identiteetti vahvistuisi tulisi toiminnan olla jatkuvaa. Sen tulisi myös sitouttaa laajemmin alueen muut toimijat osaksi yhteistä päämäärää; vahvistamaan taiteen kautta karhun tarinaa Kuusamossa. Tutkimukseni osoitti, kuinka erilaisia yhteisötaiteen muotoja voidaan soveltaa ja kuinka luovan alan toimijat ja toiminta on merkityksellistä alueelle. Tutkimus valotti myös sitä, kuinka totuttuja rajapintoja taiteen ja kansantaiteen tai populaarikulttuurin välillä voidaan murtaa.

Taiteen merkitys tämän kaltaisissa projekteissa tulee myös konkreettisesti näkyväksi piristäen arkista elämää. Parhaimmillaan osallistuminen on voimaannuttava kokemus ja luo ainutkertaisen elämyksen.

LÄHTEET

- Eskola, J. & Suoranta, J.** (2001). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Forss, A.** (2007). *Paikan estetiikka: Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Haila, Y.** (2004). *Retkeilyn rikkaus: luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Helsinki: Kustannus Oy Taide.
- Huhmarniemi, M.** (2018). Porotaide turistitaiteena. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun* (s. 96–105). Rovaniemi: Lapin Yliopisto.
- Huhmarniemi, M. & Jokela, T.** (2018). Ympäristötaide taiteilijan soveltavana ja integroituna osaamisena. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun* (s. 107–121). Rovaniemi: Lapin Yliopisto.
- Jokela, T. & Huhmarniemi, M.** (2018). Art-based action research in the development work of arts and art education. Teoksessa G. Coutts, E. Härkönen, M. Huhmarniemi & T. Jokela (toim.), *The lure of Lapland – A handbook for Arctic art and design*. (s. 9–23). Rovaniemi: Lapin Yliopisto.
- Jokela, T.** (2013). Engaged art in the North: aims, methods, context. Teoksessa T. Jokela, G. Coutts, M. Huhmarniemi & E. Härkönen (toim.), *Cool: Applied visual arts in the North* (s. 10–21). Rovaniemi: Lapin yliopisto. University of Lapland.
- Jokela, T., Hiltunen, M., Huhmarniemi, M. & Valkonen, V.** (2005). *Ympäristö, yhteisö ja taide*. Lapin yliopisto. Haettu 18.3.2019 osoitteesta: <http://ace.ulapland.fi/ty/>
- Järvinen, A.** (2000). *Ihmiset ja eläimet: humanistinen eläin-kirja*. Helsinki: WSOY.
- Lippard, L.** (1997). *The lure of the local: Senses of place in a multicentered society*. New York: The New Press.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö,** (2018). Taide ja kulttuuri osana alueiden kehitystä; näkymä vuoteen 2025. *Opetus- ja kulttuuriministerion julkaisuja 2018:20*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. URN:ISBN:978-952-263-566-2
- Pentikäinen, J.** (2005). *Karhun kannoilla*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Piludo, V.** (2019). *The forestland's guests: mythical landscapes, personhood, and gender in the Finno-Karelian bear ceremonialism*. (Väitöskirja). Helsinki: Helsingin Yliopisto. URN:ISBN:ISBN 978-951-51-4802-5
- Rautalahti, H.** (2019, 15.tammikuu). Väitös: Karhuseremonia kertoo muinaisesta suomalaisesta uskomusmaailmasta. *Akateemisen teologian näkökulmia ajankohtaisiin tutkimusaiheisiin*. Haettu 4.4.2019 osoitteesta <https://www.teologia.fi/ajankohtaista/1595-vaiteoes-karhuseremonia-kertoo-muinaisesta-suomaisesta-uskomusmaailmasta>